

RIZICI U MEĐUNARODNOM POSLOVANJU I NJIHOVA ZAŠTITA

Milorad Miljković

Univerzitet Singidunum

Departman za poslovnu ekonomiju

mmiljkovic@singidunum.ac.rs

Rezime

U ovom radu se razmatraju vrste rizika koji se javljaju u međunarodnom poslovanju. Posebno su dati i analizirani rizici koji se odnose na imovinu preduzeća i direktne investicije, a posebno rizici koji se javljaju u spoljnoj trgovini. Napominjemo, da se u jednom ovakvom radu ne može obuhvatiti celokupna problematika koja prožima ovu materiju. Mišljenja smo da smo ovim radom pokrenuli neka pitanja u vezi rizika koji se javljaju u međunarodnom poslovanju, i ukazali na neka rešenja u vezi sa njima.

Ključne reči: rizik, međunarodno poslovanje, direktne investicije

Abstract

This work considers the types of risk which appear in the international business practice. Special attention is paid to the indication and analysis of risk which are relevant to the issues of corporate ownership and direct investments, and especially the risk which appear in connection to international trade. We should emphasize that a work of this scope cannot encompass the entire problematic which permeates this particular matter. We are of the opinion that with this work we have raised certain questions related to the risks which appear in international business practice and indicated certain solutions relevant to the same.

Key words: risk, international business practice, direct investments

1. Pojam i karakteristike rizika

Rastući značaj spoljnotrgovinske razmene utiče na dinamične promene u odnosima između pojedinih zemalja, a samim tim i na promene u ponašanju preduzeća na globalnom tržištu. Ekonomska međuzavisnost pojedinih delova svetske privrede postaje sve očiglednija, a uspešna preduzeća sve više unapređuju svoju internu fleksibilnost i eksternu otvorenost, uz permanentno širenje sopstvenog tržišta i razvojnog horizonta. Posmatrano sa makro aspekta, sve je očitije da će perspektiva i efikasnost uključivanja pojedinih zemalja u tokove međunarodne razmene najvećim delom zavisiti od njihovog odnosa prema savremenim tehnološkim i tržišnim promenama u svetu, kao i stvaranja adekvatne poslovne klime u njima samim. Posmatrano sa mikro aspekta, dakle, aspekta preduzeća, od posebnog značaja postaje činjenica da savremene poslovne tendencije deluju akcelaratorski i neposredno diktiraju ukupne konkurentske odnose u međunarodnim razmerama, bez obzira da li jedno preduzeće igra aktivnu i vodeću ulogu ili pak ima minorni značaj u tim odnosima.

Spoljnotrgovinski posao skopčan je sa većim brojem faktora koji utiču na njegovu realizaciju. Okolnosti koje imaju neposrednog uticaja na odvijanje spoljnotrgovinskog posla su u nekim slučajevima predvidivi a u nekim nisu. Upravo zbog toga, učesnici pri samom činu ugovaranja posla, se moraju pripremiti i za mogućnost pojave određenih rizika koji mogu u dobroj meri da umanje prihode koji se očekuju od takvog posla. (1, str.275-277)

Važno je napomenuti, da izvršenje jednog spoljnotrgovinskog posla se odvija pod različitim okolnostima u odnosu na izvršenje trgovinskog posla na domaćem tržištu. I pored najbolje opreznosti ipak se mogu pojaviti mogućnosti za neželjeno dejstvo slučaja i drugih faktora, gde ugovorne strane ne mogu na njih da utiču, da ih umanje, ako ne mogu da ih otklone. Prema tome, opasnost kod izvršenja spoljnotrgovinskog posla postoji, ona se prepliće kod svakog spoljnotrgovinskog posla u vidu rizika.

Uobičajeno, rizik se definiše kao opasnost koja pretili nekom licu ili imovini od nastupanja ekonomski štetnog događaja ali ne i sam događaj. Sa ekonomskog aspekta rizik predstavlja verovatnoću nastupanja nekog ekonomski štetnog događaja, dok se sa pravne tačke gledišta, rizik definiše kao mogućnost nastupanja neizvesnog događaja koji ne zavisi od volje zainteresovanih lica i čije je ostvarenje dopušteno javnim poretkom i moralom.

2. Vrste rizika

Rizici sa kojim se preduzeća suočavaju pri poslovanju sa različitim političkim okruženjima su vrlo značajni a uz to i različiti. U osnovi, možemo ih podeliti u dve velike grupe:

1. Rizici koji ugrožavaju imovinu i direktne investicije preduzeća,
2. Rizici koji otežavaju i ugrožavaju spoljnotrgovinsko poslovanje

Rizici koji ugrožavaju imovinu i direktne investicije su sledeći:

1. **Konfiskacija** u osnovi predstavlja najdirektniji atak na imovinu inostranog preduzeća od strane države. Naime, država preuzima potpunu kontrolu nad imovinom preduzeća bez ikakve nadoknade ili obeštećenja. Ono što treba posebno istaknuti kod ove mere je činjenica, da nisu sve privredne delatnosti podjednako osetljive na rizik od konfiskacije. Lokalna država ovu meru primenjuje prevashodno u domenu sledećih privrednih oblasti i/ili grana, kao što su bazična industrija, energetika, javni sektor, bankarstvo(2, str.116.).
2. **Ekspropijacija** predstavlja automatski i jednokratnu meru ili akciju lokalne države. Od prethodne mere, tj. konfiskacije se razlikuje po tome što predviđa određenu sumu kompenzacije ili obeštećenja(3, str.134.). Taj iznos obeštećenja je toliko mali, da mnoga preduzeća nisu zadovoljna tom sumom, pa i ova mera spada u grupu visokog rizika i negativnog efekta. Ono što je važno i za konfiskaciju i ekspropijaciju se ogleda u tome što stupaju u dejstvo odmah po donošenju državne odluke.
3. **Nacionalizacija** obuhvata takve aktivnosti pomoću kojih država želi da određeno industrijsko vlasništvo stavi pod sopstvenu kontrolu i prevede u tzv. državnu svojinu.(4, str.224.). Treba naglasiti da ovom merom mogu biti obuhvaćene kako domaća tako i inostrana preduzeća ili određeni sektori usluga(na primer, nacionalizacija bankarstva u Francuskoj 1981.). Motivi nacionalizacije mogu biti različiti u pojedinim zemljama. Napominjemo, da je to nekada želja da se kontroliše spoljna trgovina, pa se ona podvrgava kompletnoj nacionalizaciji(Mijanmar), nekad je želja da se kontroliše spoljni dug i tok

kapitala pa se pribegava nacionalizaciji bankarstva(Meksiko), a i kada se radi o apsolutnoj koncentralizaciji vlasti (Libija).

- 4. Domestikacija** predstavlja takav proces gde dolazi do postepene i nametnute lokalizacije inostranog faktora ili preduzeća(3, str. 162.). Prevsdno se radi o procesu postepenog pretvaranja inostranog preduzeća u preduzeće sa lokalnim(domaćim) karakterom i obeležjima.Ovaj proces se realizuje kroz različite vidove pritisaka, koji imaju za cilj da inostrano preduzeće promeni vlasnički status, ili, pak, sistem upravljanja i kontrole. Iako domestikacija , kao i prethodne forme političkog rizika, ide za tim da podvrgne kontroli inostrano preduzeće, metodi tog podvrgavanja su veoma različiti(3, str.165.). U osnovi se radi o sledećim metodama: 1.delimičan ili potpun transfer vlasništva u lokalno, 2.veće učešće domaće radne snage u glavnom rukovodstvu, 3. Usklađivanje sistema odlučivanja sa lokalnim pravilima, 4.veće učešće domaćih proizvoda umesto uvoza stranih komponenti pri montaži finalnog proizvoda, 5. Uslovljavanje posebnim izvoznim regulama sopstvenog učešća pri nastupu na međunarodnim tržištima.

Generalno se može zaključiti da postoji evidentna prednost domestikacije u odnosu na eksproprijaciju, konfiskaciju pa i nacionalizaciju.Domestikacija se ogleda pre svega u svojoj raznovrsnosti, postupnosti i fleksibilnosti. Pogodnija je za lokalnu državu i za međunarodna orijentisana preduzeća. Ono što treba posebno istaći kod ove mere je to da država njome postiže skoro istovetne ciljeve i efekte kao i sa prethodnim merama, a da pri tome sebe ne dovodi na listu zemalja koje su visoko rizičen i restriktivne.Međunarodno orijentisano preduzeće se na taj način lakše prilagođava pojedinim pravcima i metodama domestikacije, trpeći pri tomee znatno manju štetu u odnosu na prethodne tri mere.

Rizici koji se odnose na spoljnotrgovinsko poslovnje su brojniji, i oni na direktan ili indirektan način utiču i mogu uticati na tokove u međunarodnoj razmeni.Uglavnom se radi o sledećim rizicima:

1.Transferni rizik se uglavnom javlja kod onih zemalja koje imaju velikih problema sa trgovinskim i platnim bilansom u odnosima sa inostranstvom.U takvim okolnostima i situacijama države su sklone da donesu mere neposredne kontrole razmene i transfera. Inostrana preduzeća koja posluju sa takvim zemljama mogu biti pogođena sa takvim merama dvojako: 1. profit i kapital se ne mogu slobodno transferisati u matičnu kompaniju, 2. Repromaterijal, mašine, rezervni delovi se ne mogu slobodno uvoziti u dotičnu zemlju. Ovaj rizik je ugalvnom karakterističan za zemlje u razvoju, ako i za zemlje koje ne raspolažu konvertabilnim valutama.

2.Rizik uvoznih ograničenja po pravilu pogađa celu industrijsku granu, a ne samo konkretna preduzeća.Pojedine države primenjuju ovu vrstu rizika u onim slučajevima kada žele da zaštite domaću industriju koja je od posebnog nacionalnog značaja. Administrativno uslovljavanje korišćenja domaćih umesto uvoznih proizvoda može značajno da umanjii kao i da ugrozi kako kvalitet, tako i kontinuitet određene proizvodnje(posebno se ističu automobilska i/ili farmaceutska industrija).

3.Rizik tržišne blokade se ispoljava na dva načina:1.sprečavanje inostranih preduzeća da konkurišu na konkretnim proizvodnim ili geografski definisanim tržištima ili tržišnim segmentima(Japan nije dozvoljavao stranim preduzećima da prodaju savremenu

komunikacionu opremu japanskoj državi), 2. Bojkot trgovine sa konkretnim zemljama u periodima međusobno loših i neprijateljskih odnosa (na primer, bojkot trgovine i poslovanja arapskih kompanija sa Izraelom).

4. Poreski rizik se javlja kao rezultat nestabilne i promenljive poreske politike konkretne zemlje ili kao rezultat vođenja diskriminatorne poreske politike prema stranim preduzećima i stranim investicijama. Svako zaračunavanje nekonvencionalnim poreza i taksa, a posebno nekih poreza na promet koji su mprevashodno usmereni ka inostranim preduzećima, predstavlja vrlo neprijatnu formu političkog rizika i političke diskriminacije. Ova diskriminacija ostavlja vrlo ozbiljne negativne efekte kako na motivaciju za direktne investicije, tako i za spoljnotrgovinsko poslovanje.

5. Cenovni rizik se posebno povećava u onim zemljama čije državne administracije olako potežu za merama neposredne kontrole cena, u zemljama sa visokim stopama inflacije, kao i u zemljama sa nekovertabilnim načinom plaćanja. Dejstvu cenovnog rizika su posebno izloženi proizvodi esencijalnog i društveno osetljivog karaktera.

6. Sindikalni rizik posebno dobija na težini u onim zemljama kod kojih su radnički sindikati vrlo jaki i sa velikom političkom snagom. Koristeći svoju političku snagu sindikati su u stanju da izvrše veliki pritisak na državu, iznuđujući restriktivniju pravnu regulativu i određene, posebne koncesije za svoje radnike. Sve to može da utiče na značajno povećavanje troškova poslovanja i težu kontrolu tržišta. Smatra se da radnički sindikati nemaju političku snagu u svim zemljama, ali se posebno ističu radnički sindikati sa značajnim političkim uticajem u zemljama Južne Amerike i u zemljama zapadne Evrope.

3. Prevazilaženje rizika u međunarodnom poslovanju

Poznata je činjenica da preduzeće ne može direktno da kontroliše ili menja marketing okruženje u okviru kojeg želi da posluje, ali određenim merama i upravljačkim tehnikama može da proceni stepen rizika. Utvrđivanje stepena političkog rizika ne sme biti samo sebi cilj, već pretpostavka i pomoćno sredstvo uspešnog upravljanja međunarodnim poslovnim okruženjem.

U osnovi, osnovni cilj procene rizika je trojake prirode: 1. Identifikovanje zemalja koje u budućnosti mogu ispoljiti sindrom Irana, tj. jasno isticanje upozoravajućih signala o naglim skokovima političkih rizika, kako bi firma samu sebe zaštitila reducirajući sopstveno pojavljivanje i eksponažu, 2. Identifikovanje zemalja kod kojih se promene političkog okruženja mogu sa velikom verovatnoćom predvideti i očekivati, bilo u negativnom ili pozitivnom smeru, 3. Identifikovanje zemalja koje su generalno politički nestabilne i rizične, ali ne sa takvim stepenom rizika da bi automatski bile odbačene. (5, str. 48-49).

Odnos preduzeća prema političkom riziku se ispoljava kroz alternativnu ili komplementarnu primenu četiri strategije: izbegavanje, osiguranje, ugovaranje okruženja i strukturno prilagođavanje. (6, str. 63-69.). **Izbegavanje** podrazumeva potpuno odbacivanje politički neizvesnih zemalja. **Osiguranje** je strategija prebacivanja rizika na specijalizovane osiguravajuće organizacije. **Ugovaranje** okruženja je strategija preventivnog karaktera, koja podrazumeva ugovorno definisanje i garantovanje konkretnih elemenata okruženja i uslova poslovanja koji će važiti za vreme trajanja ugovora. **Strukturno prilagođavanje** je usmereno na izbor i podešavanje formi međunarodnog poslovanja i finansiranja koje su u funkciji minimiziranja prepreka i problema.

Kada se radi o pravcima i metodama reduciranja političkog rizika možemo reći da se prevashodno radi o preventivnom i akcionom karakteru. Sposobnost predviđanja mogućih promena u političkom okruženju odražava i generalni nivo rezistencije preduzeća na dejstvo političkog rizika. Ovu vrstu sposobnosti preduzeće mora samostalno da izgrađuje i konstantno da unapređuje.

Poznata je činjenica da promene u političkom okruženju ne dolaze uvek zbog ozbiljne nestabilnosti političkog sistema. Uglavnom su rezultat dejstva određenih faktora, ako što su: ekonomski kolaps, naftni šok, inflatorni pritisak i sl. Pored toga, neka preduzeća, industrije pa i proizvodi po svojoj prirodi su osetljiviji na političke promene i politički rizik.

U mere i aktivnosti akcionog karaktera se koriste sledeće: stimulisanje lokalne ekonomije, zapošljavanje lokalne radne snage, preplitanje vlasništva i imovine, ispoljavanje društvene brige, politička neutralnost i diskretno lobiranje (3, str. 174-178). Zajedničko svim napred pomenutim merama je da ne mogu da eliminišu potpuno politički rizik, ali ga mogu minimizirati i svesti na nivo prihvatljiv za preduzeće.

Stimulisanje lokalne ekonomije se može ispoljavati na više načina. Najzastupljeniji je oblik koji ima za cilj stimulisanje lokalne proizvodnje, podizanje tražnje za lokalnim proizvodima i komponentima, kao i omogućavanje većeg izvoza

Zapošljavanje lokalne radne snage u osnovi može da bude politički vrlo mudra odluka i u funkciji ostvarivanja obostranih interesa. Preduzeće mora da prevaziđe predrasud o nesposobnošću lokalne radne snage, jer mu zapravo ona omogućava adekvatnije i lakše uklapanje u inostranu poslovnu sredinu.

Preplitanje vlasništva i imovine predstavlja veoma značajnu strategijsku mogućnost samostalnog ostvarivanja planske domestikacije preduzeća. Tim postupkom se smanjuju kasnije politički pritisci. Napominjemo da se ovaj strategijski pravac može realizovati na više različitih načina: preplitanje privatnog i državnog kapitala, transferisanje inostranog u lokalni karakter preduzeća, klasične forme zajedničkih ulaganja, dobrovoljna domestikacija i sl.

Ispoljavanje društvene brige se ispoljava na direktan način preko dokazivanja građanske lojalnosti preduzeća u stranoj zemlji. Većina preduzeća učestvuje u izgradnji škola, bolnica, putne mreže, kulturnih i drugih javnih objekata.

Politička neutralnost predstavlja dugoročni interes i opšti princip preduzeća koje posluju na međunarodnom tržištu. Dobro, da ne kažemo ozbiljno i odgovorno preduzeće sebi neće dozvoliti da se aktivno uključi u politička i partijska nadmetanja unutar i između zemalja. Stalno treba preduzeće da ističe svoju poslovnu i ekonomsku prirodu i da izbegava svako angažovanje u čisto političkim poslovima.

Diskretno lobiranje u osnovi ima za cilj uspostavljanje pozitivnih odnosa sa javnošću. Poslovno lobiranje je značajno u domaćem, a posebno u međunarodnom poslovanju.

4. Zaključak

Rizici koji se javljaju u međunarodnom poslovanju izviru iz same prirode takvog poslovanja. Mesto otpreme robe, su vrlo često veoma udaljeno od mesta konačne isporuke robe. Na tako dugom putu može doći i dolazi do raznih oštećenja robe uključujući i gubitak. Prostorna distanca utiče na vremensku distancu, što zajedno utiču na promenu svojstava robe i zadovoljenja potrebe ciljnog tržišta u pravom trenutku.

Veliki broj učesnika sam po sebi nosi i velike rizike uspešne realizacije spoljnotrgovinskog posla. Veze u prometnom lancu su vrlo jake sinhronizovane od strane učesnika u spoljnotrgovinskom poslu, sa visokim stepenom međuzavisnosti, jer neizvršenje obavaze jednog učesnika povlači zastoje u narednim fazama, tako da štetno deluje na obavljanje celokupnog spoljnotrgovinskog posla.

LITERATURA

- [1] Unković, M., Stakić, B., Spoljnotrgovinsko i devizno poslovanje, Singidunum, Beograd, 2009.
- [2] Czinkota, R. M., Roinkainen, A.I., International Marketing, The Dryden Press, 1998.
- [3] Cateora, R. Ph., International Marketing, Illinois, 1996.
- [4] Jain, C.S., International Marketing Management, Kent Pullishing Company, 1996.
- [5] Micallef, V.J., Political Risk Assessment, Columbia Journal of World Business, 1981.
- [6] Shipiro, C. A., Managong Political Risk, Columbia Journal of World Business, 1981.